

УДК 351.83 : 316.323

Молодцов Олександр Володимирович

професор кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,
доктор наук з державного управління, доцент

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ТЕОРІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ МАТРИЦЬ
У КОНТЕКСТІ ДИНАМІКИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН
(частина 1)**

Анотація. У статті розкрито основні позиції теорії інституціональних матриць та їх методологічне значення для проведення виваженої інституціональної політики щодо впровадження нових для України інститутів.

Ключові слова: теорія інституціональних матриць, інституціональна політика України.

Молодцов А.В. Методологические аспекты теории институциональных матриц в контексте динамики институциональных изменений

Аннотация. В статье раскрыты основные позиции теории институциональных матриц и их методологическое значение для проведения взвешенной институциональной политики по внедрению новых для Украины институтов.

Ключевые слова: теория институциональных матриц, институциональная политика Украины.

Molodcov A.V. Methodological aspects of the institutional matrix theory in the context of the dynamics of institutional changes

Annotation. In the article explicated the basic positions of the theory of institutional matrices and their methodological significance for the balanced institutional policy on the introduction of new institutions to Ukraine.

Key words: the theory of institutional matrices, institutional policy of Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останнім часом усе більшу популярність серед прибічників методології неінституціоналізму завойовує теорія інституціональних матриць. З її позицій (інституціональних аксіом) можуть досліджуватися й оцінюватися зміни в економічних, політичних, ідеологічних інститутах, а відтак, з певною точністю, прогнозуватися стан і тенденції в зазначених сферах. Ці інститути функціонують ефективно в тому разі, коли складають єдиний, нерозривний інституціональний комплекс суспільства. Цей комплекс, як стверджує теорія, відновлюється та підтримується так званою інституціональною матрицею,

яка фактично є запорукою стабільного функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Стабільність зберігається за умов, якщо при інституціональних змінах залишається незмінною «природа» її базових інститутів. Уточнюючи цю тезу, можемо наголосити на важливому для нас моменті, що всі інституціональні зміни у сферах економіки, політики, ідеології вдосконалюють наявну систему за рахунок запровадження адекватних інституціональних форм, а не руйнації елементів (базових інститутів) інституціональної матриці.

Ця ідея, власне кажучи, є лейтмотивом дослідження поставленої в назві цієї статті проблеми. На наш погляд, реалізація методології інституціональних матриць у дослідженні інституціональних змін в Україні може дати інноваційні результати для практики вдосконалення нових для України інститутів суспільства, уникаючи його дестабілізації або хоча б послаблюючи цей процес. Поки що нововведені інститути дають збій в усіх трьох сферах. Щоправда, не всі пов'язують глибинні причини цього стану з недостатністю теоретико-методологічних уявлень про це. Можна помітити тенденцію оцінювати інституціональні невдачі з погляду тоталітарного минулого та інерції психології. Значні сподівання покладаються на саморегуляцію ринку у світлі європейських цінностей. Ми не поділяємо такого підходу і вважаємо, що потрібно зміщувати акценти досліджень, шукаючи методологічні інструменти, що сприятимуть вирішенню проблем будь-яких системних інституціональних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні методологічної ролі теорії інституціональних матриць ми орієнтуємося передусім на праці таких зарубіжних учених, як Т.Веблен [1], Р.Коуз [6], К.Поланьї [10] Д.Норт [9], О.Уїльямсон [12], С. Кирдіна [5]. Остання робота для наших завдань є основною, оскільки в ній узагальнено результати попередніх інституціональних досліджень. Окремі інноваційні для нас

результати містяться в працях українських дослідників, присвячених з'ясуванню ефективності впливу різних інститутів на економічну, політичну й управлінську діяльність. Із зрозумілої причини переважають праці, де розглядаються саме економічні інститути, а не політичні чи ідеологічні. Особливості інституціональної матриці українського суспільства розглядалися, наприклад, О. Прутською, яка довела, що неформальні регулятори поведінки економічних агентів в Україні є однією з головних перешкод на шляху ринкової трансформації вітчизняного господарювання [11]. Однак для розгляду нашої проблеми більш важливими є праці, де інституціональні матриці розглядаються в контексті сукупності базових інститутів як фундаментальної основи функціонування економіки, політики та ідеології в їх нерозривній єдності інститутів [3; 5; 8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

У вітчизняній літературі не висвітлено теорію інституціональних матриць як евристичний методологічний інструмент, що може бути продуктивним для наукового пояснення стану інституціональної системи, стагнація якої не може бути логічно пояснена з погляду інших теорій, зокрема політології, соціології, публічного права, державного управління, місцевого самоврядування тощо. Ми вважаємо, що категоріальний апарат цих дисциплін є недостатнім для глибокого розуміння явищ, пов'язаних із невдалим перейняттям Україною європейських практик.

Формулювання цілей статті. Мета статті – показати інноваційність методології інституціональної матриці та її роль для корекції реформаторської політики держави в галузі інституціональних змін. Таким чином ми сподіваємося привернути увагу до цієї проблематики й, певною мірою, популяризувати інституціонально-матричний підхід в експертному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Деякі вчені відзначають факт неефективності європейських практик в умовах пострадянських країн,

пов'язуючи його з генетичною неспроможністю пострадянських країн перейняти демократичні цінності [8, с. 5]. Про інституціональну генетику вестимемо мову далі, а на цьому етапі викладу зазначимо, що в теорії інституціональних матриць для оцінювання таких явищ досліджується залежність змін від шляху попереднього розвитку. Ця залежність фіксується в понятті «path dependence» – «ефект стежки» (Д. Норт). Це поняття як концепт полягає в тому, що будь-які практики, що сформувалися в умовах іншої інституціональної матриці, мають бути суттєво переосмислені з погляду їх сумісності з чинними базовими інститутами суспільства.

Концепт «Path dependence» також пояснює, чому, зокрема, такий інститут, як ринок, не може бути абсолютною цінністю, тобто бути корисним за будь-яких умов. На це звертають увагу як західні, так і вітчизняні вчені-інституціоналісти, які стверджують, що неможливо зробити інститут ефективним без включення його в контекст конкретного інституціонального середовища. Державна політика реформаторства, здається, не враховує цього чинника. У цілому інституціональна політика в Україні, яку, за задумом політиків, спрямовано на побудову нової європейської держави, не турбується про потребу врахування особливостей інституціонального середовища, орієнтуючись при цьому на радикальну зміну інститутів.

Унаслідок цього, замість демократичних інститутів, ми отримуємо їх симулякри¹. Так, замість ринку ми маємо квазіринок (базар), замість економічної конкуренції – монополію та корупцію, замість політичної конкуренції – безідейність і політичну корупцію, замість публічно-приватного партнерства – патрон-клієнтелізм й так далі. Симулякри можуть виникати при вирішенні будь-якої проблеми вдосконалення інститутів, наприклад децентралізації, вирішення якої, як багато хто вважає, перетворюється на побудову системи квазідецентралізованої влади. Тому не

---

¹ Симулякр (від лат. *simulacrum* – «подоба, копія») – термін постмодерністської філософії, який означає зображення, копію того, що насправді не існує. Сьогодні розуміється як культурне або політичне утворення, що копіює лише форму, а не сутність вихідного зразка.

дивно, що для характеристики сучасного стану інституціональної системи України досить часто вживають такі терміни, як «формальна демократія», «квазідемократія», «гібридний режим» тощо.

Нові для України «цивілізовані» інститути, як виявляється, цілком сумісні з кланово-олігархічною системою, практикою патрон-клієнтелістських відносин, діяльністю безідеологічних (квазі)партій, проведенням (квазі)демократичних виборів тощо. Проте головною прикрасою є те, що всі вже здійснені інституціональні зміни суміщаються з суттєво несправедливою системою перерозподілу національного багатства. Для характеристики цієї ситуації цілком адекватним є поняття інституціонального хаосу. У той же час будь-який прогрес можливий лише як розвиток порядку, а не хаосу (О.Конт). Спочатку порядок – потім прогрес. В Україні поки що не спостерігається інституціональний порядок. На сьогодні не зрозуміло, на які концептуальні орієнтири спрямовано інституціональні реформи.

Як такі на сучасному етапі політологічних знань можуть бути поняття контрактної чи сервісної держави. Вони, зокрема, передбачають підвищену роль інститутів соціального та публічно-приватного партнерства в інституціональному комплексі держави. Профспілки, асоціації чи спілки промисловців і підприємців, торгово-промислові палати, інші організації громадянського суспільства мали б виконувати не декларативну, а реальну роль регулятора справедливого розподілу суспільного багатства. Це і є тим головним, чого потребує Україна і для чого має проводитися реформаторська політика держави. Цій ідеї мають бути підпорядковані всі інституціональні зміни. Ця теза, на наш погляд, має серйозне обґрунтування в межах системного підходу, що використовується в теорії інституціональних матриць.

Конотації поняття «інституціональна матриця». Ураховуючи багатогранність цього поняття, виокремимо його можливі конотації. Будь-яка

з них може бути важливою залежно від того, на який атрибут (своєрідність) інституціонального складника суспільства нам потрібно звернути увагу. Чим більше знаємо ми конотативних значень, тим глибше розумітимемо зміст цього поняття як денотату певної соціальної реальності. Побіжний огляд літератури з тематики інститутів та архетипики дав нам підстави виокремити як найменше три конотації. Перша полягає в поданні інституціональної матриці як культурно-інституціонального генотипу (чи надцивілізаційного коду), друга – як архетипу суспільно-історичного розвитку, третя – як моделі базових інститутів.

Перша конотація, що репрезентує інституціональну матрицю як культурно-інституціональний генотип суспільства, указує на фундаментальну роль культури та цивілізації у функціонуванні певного соціуму. Культура зберігає і передає особливості певного соціуму, а також забезпечує в межах і разом з цивілізацією його етноісторичну цілісність. Інституціональна культура як спосіб діяльності (чи технологія) визначає особливості соціуму в освоєнні навколишнього (матеріально-технологічного) середовища та його можливостей адаптації до змін на відповідному етапі цивілізаційного розвитку. При встановленні зв'язку між поняттям інституціональної матриці з інституціональною культурою ми обов'язково маємо відрізнити її від загальної культури як певного способу світосприйняття.

Інституціональну культуру потрібно трактувати в більш вузькому значенні як процес хабітуалізації, тобто формування комплексу звичок, які є основою стабільності існування людини. Норми законів формулюють на підґрунті звичаєвого права, що й складає формальну основу будь-яких інститутів. Інституціональна культура формується поступово через сприйняття спільнотою бінарних архетипів за схемою «добре–погано», «ефективно–неефективно», «корисно–некорисно» в процесі пошуку зразка правильної дії чи поведінки. Якщо історичний вибір зроблено, то всі

прийдешні покоління дотримуватимуться певних стандартів, що вироблені в економічній, політичній, ідеологічній практиках. У такий спосіб формуються усталені соціальні відносини, які, власне, й є соціальними інститутами. Про це детальніше поговоримо далі. Наразі поки що зазначимо, що ця теза пояснює, чому в глобальному світі за бінарним принципом сформувалися соціальні простори, що підтримуються різними усталеними відносинами – інститутами.

У такому разі ми небезпідставно можемо говорити про інституціонально-культурний генотип суспільства, який історично не змінюється, як і не змінюється його цивілізаційний код. Проте між цивілізацією, як культурним кодом, і культурно-інституціональним кодом є суттєва різниця. Так, Україна є європейською державою за ознаками культурної та цивілізаційної спорідненості, зокрема в частині християнського світосприйняття. Проте за критерієм культурно-інституціонального чинника, який, як ми вже знаємо, визначається матеріально-технологічним середовищем, вона належить до іншого соціального простору з іншими базовими інститутами. Цю позицію ми будемо уточнювати нижче.

Інституціональна культура надає процесам, що відбуваються в суспільстві, певної сталості та ціннісного наповнення. Пояснення цього факту слід шукати в осмисленні сучасного суспільства як складної системи, якій властиві не лише незалежні від людини закони, але й закономірності психологічних, ментальних, генетичних, інерційних та інших процесів. Поки що ми можемо стверджувати, що без інституціонально-культурного компонента неможливо зрозуміти особливості інституціональних перетворень в Україні, причини їх ефективності чи неефективності. Саме інституціональна культура формує те, що ми можемо назвати «інституціонально-матричним розумом суспільства», який інтегрує та стабілізує його. Орієнтуючись на інституціональний підхід, ми маємо підстави стверджувати, що «інституціонально-матричний розум» України не

може адекватно виявити себе в новій системі інститутів, правил, стимулів і стримувань. Ця система є прийнятною для певної соціальної системи як типу гри (взаємодії), але зовсім не підходить до траєкторії, заданої попереднім шляхом історичного розвитку.

Друга конотація інституціональної матриці представляє її як архетип суспільно-історичного розвитку. Вона базується на розумінні поняття архетипу, по суті, як колективної психології, що виконує роль базового інституту – регулятора спонтанної, неусвідомленої поведінки людей, що виявляється у ставленні одне до одного, до структур, організацій і соціуму загалом. Архетип виступає по-суті апріорною схемою поведінки людини, яка надійно захищена від критики й контролю свідомості. Як стверджує О. Донченко, саме соціетальна й колективна психіка спричиняє соціальний процес як чинник побудови позиційної структури суспільства і самоідентифікації людей у ній. Усі інші інститути є проекцією колективної психіки та соціальної психології суспільства [2]. У цьому разі уявимо державу як абстрактну надособистість, наділену невичерпними можливостями впливу на людей, яка взаємодіє з ними, дотримуючись певних правил, та очікує від них заданих схем поведінки. Така абстрактна держава-надособистість керується «інституціонально-матричним розумом».

Російська дослідниця М. Кирдіна акцентує увагу на третій конотації, згідно з якою поняття інституціональної матриці розкривається через базові інститути суспільства. Вона стверджує, що інституціональна матриця – це історично сформована, усталена система (модель) базових інститутів, які виконують роль основного чинника інтеграції та стабілізації суспільства. У такому стані вони регулюють функціонування основних його підсистем суспільства – економіки, політики, культури (ідеології) [5, с. 66]. Відтак ми бачимо, що культурно-інституціональний генотип (інституціонально-матричний розум), архетип (колективна психологія), модель базових інститутів є певними конотаціями інституціональної матриці. При цьому

остання з них є основною для розуміння інституціональних змін в економіці, політиці та ідеології.

Для розуміння інституціональної матриці як моделі базових інститутів потрібно мати однозначну відповідь щодо поняття «інститут». Неоінституціоналісти дуже широко його трактують як «правила гри» в суспільстві, що регулюють відносини між людьми, структурують стимули обміну у всіх його сферах людської діяльності економіці та політиці [9]. Уточнимо тільки одну позицію: «правила гри» можуть бути інваріантними чи варіативними. Інваріантність/варіативність є критеріями, за якими базовий інститут відрізняється від небазового. Базовий інститут, будучи сформованим, стає історичним інваріантом постійно відтворюваних соціальних відносин, що й забезпечують інтегрованість різних типів спільнот, їх виживання, цілісність і розвиток у конкретному матеріальному середовищі.

Усі інші інститути є варіативними, тому в теорії інституціональних матриць їх називають інституціональними формами. Якщо звернутися до численних статей з проблематики інститутів, то стає зрозумілим, що в цьому питанні немає повної ясності. Є різні спроби класифікувати інститути за різним критеріями (формальні/неформальні, глобальні/локальні, природні/штучні, законодавчі/виконавчі, базові, комплементарні тощо). Так, український учений О. Лазор відносить до базових складових інститут власності, інститут місцевого самоврядування, інститут публічної влади тощо [7]. У теорії інституціональних матриць використовується інший підхід, відповідно до якого базові інститути – це основа для вищеназваних. Розкривати цю особливість ми не будемо. Поки що нас цікавить питання альтернативності матриць, тобто моделей базових інститутів, які є біполярними за своїми властивостями.

Властивості інституціональних матриць та їх біполярність. Д. Норт уважав, що кожне суспільство має свою унікальну інституціональну

матрицю. Ця гіпотеза, очевидно, закривала б можливість розібратися в цій безкінечній інституціональній різноманітності, проте завжди є варіант класифікувати інституціональну реальність за певними ознаками. С. Кирдіна вслід за К. Поланьї виокремлює два «ідеальних типи» інституціональних матриць. Усі інші варіанти матриць є по суті гібридами, сформованими за певними правилами, що впливають із властивостей базових інститутів матриць бути домінантними чи комплементарними. Тим самим максимально спрощується завдання пошуку фундаментальних відмінностей у базових інститутах різних суспільств та їх інституціональних системах. Спочатку різні інституціональні матриці були умовно названі «східною» та «західною» (К. Поланьї). Проте С. Кирдіна запропонувала позначати їх знаками «Х» та «У», оскільки географічно орієнтовні назви є неточними в сенсі поділу країн з відповідними матрицями на «східні» та «західні».

Інституціональну біполярність представлено в світовому масштабі двома групами країн, що відрізняються домінуванням Х чи У-матриці. Біполярний розподіл країн світу історично було зумовлено різним матеріально-технологічним середовищем (див. вище), тобто різними природно-біологічними умовами виживання. Так, американський еволюційний біолог Дж. Даймонд стверджує: «...Основна різниця в становленні націй на різних континентах полягає в тому, що вони відбувалися в різному навколишньому середовищі» [13, с. 13]. Європа розвивалася швидше завдяки своєму географічному становищу. Значущість географічного становища країни може змінитися з упровадженням технологічних інновацій. Наприклад, нафта не була важливим природним ресурсом, аж поки завдяки технологічним змінам попит на неї стрімко зріс [14, с. 180]. Звісно, що географічний чинник або наявність вугілля чи інших копалин не складають вичерпного списку складників матеріально-технологічного середовища. Проте деталі для нас є несуттєвими.

Інституціоналісти виокремлюють кілька послідовних етапів процесу формування інституту: 1) виникнення суспільної потреби, задоволення якої вимагає управлінських дій; 2) формування загальних цілей; 3) формування соціальних норм і правил діяльності інституціонального суб'єкта; 4) визначення процедур реалізації норм і правил; 5) інституціоналізація норм і правил на основі визначених процедур, тобто їх інсталяція в практичну діяльність; 6) установлення системи санкцій для підтримки визначених норм і правил; 7) створення системи статусів і ролей, що охоплюють усіх членів інституту. Зазначені етапи можуть бути зведені до трьох основних взаємопов'язаних елементів, що мають забезпечити системність інституціонального підходу, – цілей, технологій і ресурсів.

Для нас важливо розуміти, що в різному середовищі формується органічна для нього інституціональна інфраструктура з пріоритетними для забезпечення життєдіяльності населення галузями та властивими їм технологіями й системами управління. Біполярність матеріально-технологічних середовищ визначається їх властивостями комунальності чи некомунальності. Не починаючи детального роз'яснення зазначимо, що перша властивість зумовлює створення колективних технологій господарювання та системи централізованого управління суспільними благами, друга – індивідуальних технологій та децентралізованого управління. Сучасними аналогами комунального матеріально-технологічного середовища є енергетичні системи, централізовані комунікації тепlopостачання й водозабезпечення, житлове господарство міст, залізничні мережі, трубопровідний транспорт, некомунального середовища – індивідуальне землеробство (фермерство), кустарне виробництво тощо.

Очевидно, що в будь-якій країні з різними інституціональними системами є елементи як комунального, так і некомунального середовища, але їх співвідношення різні. Якщо держава розвивається в умовах переважно комунальної середовища, то в його інституціональній структурі домінують

інститути Х-матриці. Якщо середовище переважно некомунальне, то для неї більш адекватні інститути У-матриці [5, с. 83-85]. Інституціональні матриці не провокують політичне протистояння чи ідеологічний антагонізм, як це може відбуватися при зіткненні геополітичних життєвих інтересів. Так само не можна ототожнювати з суспільно-політичними системами: зокрема Х-матрицю – з комуністичною (соціалістичною) системою, а У-матрицю – з капіталістичною.

Прибічники теорії інституціональних матриць виходять з визнання того, що Х-матриця властива Росії, країнам Азії та латинської Америки, У-матриця – більшості країн Європи та США. Відразу зауважимо, що до цієї більшості країн Європи Україну не віднесено, хоча географічно вона є європейською країною. Українські дослідники уникають давати конкретну відповідь, яку інституціональну матрицю історично сформовано в Україні, очевидно побоюючись звинувачень в азійстві. Ми вважаємо зайвими такі побоювання, оскільки прибічники теорії інституціональних матриць виходять із позицій рівноцінності двох шляхів історичного розвитку. Будь-який із варіантів інституціональної матриці (Х чи У) не розглядається як єдино правильний чи безвихідний. Будь-якому варіанту властива своя логіка виникнення та існування, свої переваги й недоліки.

Ми не ставимо за мету надати вичерпну характеристику інституціональним матрицям, їх перевагам і недолікам, оскільки це потребуватиме обсягу, що виходить за межі однієї статті та поставлених завдань. Ми змушені обмежитись абстрактною логікою, потрібною для розуміння поставленої проблеми. Для всіх бажаючих одержати більш глибоке уявлення про їх особливості рекомендуємо звернутися до вже згаданої літератури, аналогі якої до того ж легко знайти в Інтернеті [5; 8]. Залишаючись у межах нашого завдання, ми передусім маємо розкрити властивості інституціональних матриць, їх методологічну роль, показуючи їх як певні ідеальні схеми, що демонструють єдність економічної, політичної та

ідеологічної сфер суспільства і взаємопроникнення базових інститутів різних матриць на умовах домінантності та комплементарності.

Для X-матриці базові інститути матимуть таку конфігурацію: в економічній сфері – інститут редистрибутивної економіки (у цьому ж значенні деякі автори використовують терміни «роздаткова» чи «розподільча» економіка); у політичній сфері – територіальна організація влади, що базується на принципі унітарно-централізованого публічного управління²; в ідеологічній сфері – інститут комунітарної ідеології, що базується на домінуванні колективних цінностей над особистісними.

Для Y-матриці: в економічній сфері – інститут ринкової економіки; у політичній сфері – територіальна організація влади, що базується на засадах субсидіарності в широкому сенсі цього слова; в ідеологічній сфері – інститут субсидіарної ідеології, що базується на цінностях індивідуалізму, приматі особистості, її прав і свобод щодо цінностей спільнот більш високого.

Проте ми маємо розуміти, що в реальній дійсності функціонують не абстрактні схеми, а конкретні інститути та інституціональні форми. Уже з досить поверхневої характеристики випливає основна суть біполярності базових інститутів двох типів матриць: X-матриця (відповідний інституціональний комплекс) є ефективним в умовах колективних технологій, примата колективної (комунітарної) свідомості та централізованого управління, Y-матриця – в умовах індивідуальних технологій, примата індивідуалістської (субсидіарної) свідомості та децентралізованої влади. Носій колективної психології X-матриці свідомо (чи підсвідомо) очікує контролю з боку влади за перебігом політичних подій та розподілом суспільних благ відповідно до домінантних у соціумі цінностей колективізму; носій колективної психології Y-матриці –

---

² У деяких випадках автор застосовує термінологію, що є більш прийнятною з погляду категоріального апарату, поширеного в Україні.

орієнтований на механізми політики, економіки, що діють в умовах домінування індивідуалістських (субсидіарних) цінностей.

Звернемо увагу на основні властивості інституціональних матриць, залишаючись у межах стислої логіки. Їх урахування є вкрай важливим у плануванні інституціональних змін у суспільстві.

Перша властивість полягає в симетричності дуальних опозицій. Це означає, що кожний базовий інститут одного типу матриці має свій відповідник в іншому типі матриці:

- редистрибутивна економіка X-матриці має своїм відповідником інститут ринкової економіки Y-матриці;
- інститут унітарно-централізованої територіальної організації влади X-матриці має своїм відповідником інститут субсидіарно-федеративної організації влади Y-матриці;
- інститут комунітарної ідеології X-матриці має своїм відповідником інститут субсидіарної ідеології Y-матриці.

Друга властивість полягає в жорсткій взаємозумовленості базових інститутів у межах однієї матриці. Це означає стійку взаємну відповідність економічних, політичних та ідеологічних інститутів у межах однієї матриці як цілісної системи. Ця властивість блокує волюнтаристські підходи до комбінації інституціонального комплексу з базових інститутів, які є складниками різних інституціональних матриць. Тобто ринкова економіка може реально функціонувати лише разом із федеративно-субсидіарною територіальною організацією влади та субсидіарною (індивідуалістською) ідеологією.

Третя властивість полягає в можливості співіснування в одній інституціональній системі елементів альтернативних матриць за принципом домінантності/комплементарності. Пояснюється це тим, що «ідеальні типи» матриць як бінарні архетипи не можуть бути ефективними для адаптації до середовища, що постійно змінюється. Рішення лежить за межами бінарності.

Відбувається поєднання базових інститутів однієї матриці з іншими, але лише за певним принципом, на умовах домінантності інститутів «рідної» матриці та комплементарності інституціональних форм альтернативної матриці. Це, наприклад, ситуація, коли між західними ринковими Y-інститутами відбувається конвергенція з інституціональними формами редистрибуції, федеративно-субсидіарна організація влади з унітарно-централізованим підходом, субсидіарні цінності органічно поєднуються з комунітарними. Відомо, наприклад, що політика Європейського Союзу не покладається тільки на ринкові інститути. Структури ЄС активно втручаються в економіку – наприклад, через тарифну політику, піклуються про соціальні стандарти тощо. Тобто на умовах комплементарності використовують елементи, властиві X-матриці [5, с. 75]. У такий же спосіб інститут редистрибуції X-матриці поєднується з ринковими інститутами Y-матриці. Для демонстрації цієї ситуації, як правило, наводять приклад вестернізованого Китаю [4].

Четверта властивість визначається як «інваріантність домінантності». Вона передбачає збереження домінантної матриці впродовж усієї історії держави. Цю властивість інакше ще називають «невразливістю матриці». Як вважає С. Кирдина, саме ця властивість визначає специфіку та значення теорії інституціональних матриць загалом [5, с. 78]. У Росії та в Україні вченим, прибічникам радикальних інституціональних змін, важко погодитися з цією тезою. Так, у колективній монографії, присвяченій інституціоналізації суспільного розвитку та конструюванню нових інститутів в Україні, поряд з еволюційним способом виокремлюють ще й революційний. Його сутність полягає в комбінуванні різного роду імпортувань і запозичень інститутів. Основною особливістю цього способу автори вважають незалежність від попередньої траєкторії інституціонального розвитку, швидкість й одномоментність перетворення. Щоправда, ці революціонери одночасно звертають увагу на соціальну ризикованість

імпортування [8, с. 8].

Слід зазначити, що далеко не всі стоять на революційних позиціях ігнорування методологічного принципу «path dependence» (вище ми згадували про нього). Досліджуючи закономірності інституціональних перетворень, український дослідник В. Єлагін справедливо стверджує, що зміна суспільного порядку завжди порушує нормальне функціонування соціуму. Така зміна супроводжується глибокою суспільною кризою, якими б очевидними не були в майбутньому переваги суспільної модернізації. Тому будь-які інституціональні перетворення мають ґрунтуватися на результатах аналізу групових інтересів та їх корисності для всього суспільства, пошуку аналогів в інших країнах або в минулому певної країни, розроблення стратегії впровадження та вибору адекватних інструментів тощо [3].

Висновки з даного дослідження. Насамкінець зробимо стислі висновки та окреслимо перспективи дальших досліджень. Насамперед маємо зазначити, що відповідальна держава має обережно й ретельно ставитися до інституціональної політики як системи державних заходів у політичній, економічній та ідеологічній сферах. Теорія інституціональних матриць пропонує нову систему критеріїв ефективності інститутів і відтак – нову систему обґрунтування проведення інституціональних змін на основі встановлення необхідного балансу домінантних і комплементарних інститутів. При цьому варто обов'язково враховувати властивості інституціональних матриць. Особливо потрібно остерігатись будь-якого порушення інституціонального балансу, оскільки це призводить до дестабілізації відносин у різних сферах. Саме така ситуація спостерігається сьогодні в Україні та має бути ретельно проаналізована з погляду розкритих вище положень.

Перспективи подальших розвідок. Другу частину цієї статті буде присвячено з'ясуванню історичного інваріанту інституціональної матриці в Україні та розкриттю її зовнішніх виявів. Автор зробить спробу показати,

що на території нинішньої України сформувались і до цього часу функціонують одночасно два типи матриці, інститути яких, як ми вже знаємо, мають біполярні властивості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1984. – 366 с.
2. Донченко О. Інституціональні матриці як структури колективної психіки [Електронний ресурс] / Олена Донченко // Соціальна психологія. – 2008. – № 3. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/SoPs/2008_3/PDF/Donchenko.pdf
3. Єлагін В. П. Інституціональні перетворення як основа ефективного розвитку головних ресурсних сфер держави [Електронний ресурс] / В. П. Єлагін // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. – 2014. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2014_2_15
4. Институциональный анализ китайской модели: теоретическая дискуссия и прогноз : материалы круглого стола, Москва, ИЭ РАН, 16 апреля 2009 г. / под ред. С.Г. Кирдиной, Л.И. Кондрашовой // Вестник научной информации. – №3. – М.: Институт экономики, РАН, 2010. – 165 с.
5. Кирдина С. Г. Институциональные матрицы и развитие России: введение в X-Y-теорию. Издание 3-е, переработанное, расширенное и иллюстрированное / Кирдина С. Г. – СПб. : Нестор-История, 2014. – 468 с.
6. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р.Коуз ; пер. с англ. Б. Пинскера; науч. ред. Р. Капелюшников. – М.: Дело ЛТД, 1993. – 192 с.
7. Лазор О. Д. Публічна самоврядна влада: інституціональний підхід / О. Д. Лазор // Зб. наук. пр. Серія «Управління». – 2010. – Вип. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2010_3/
8. Михненко А. М. Институалізація суспільного розвитку : навч. посіб. / А. М. Михненко, Е. М. Макаренко, Н. Г. Макаренко. – К. : НАДУ, 2011. – 292 с.
9. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Дуглас Норт; [пер. с англ.] А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 188 с.
10. Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьи ; [пер. с англ.]. – СПб., 2002. – 220 с.
11. Прутська О. О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О. О. Прутська. – К. : Логос, 2003. – 266 с.
12. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, отношенческая контрактация / пер. с англ. Ю.А.Благова, В.С.Катькало, Д.С.Славнова и др. – СПб.: Лениздат: CEV Press, 1996. – 702 с.
13. Dimond J. Guns, germs and steel: The fates of human societies / J. Dimond. – New York : W.W. Norton, 1999. – 496 p.
14. Firebaugh G. The new geography of Global income inequality / G. Firebaugh. – London: Harvard University Press Cambridge, 2003. – 257 p.

Statement of the problem. From the standpoint of the theory of institutional matrices can be explored and assessed changes in economic, political,

ideological institutions and status and trends in these areas. These institutions are functioning effectively in the event those constitute a single, inseparable institutional complex society. This complex, according to theory, restored and maintained institutional matrix that is the key to stable operation in all spheres of society.

Urgency. Implementation methodology of institutional matrices in the study of institutional changes in Ukraine can give results for innovative practices to improve Ukraine new institutions of society. You can see the tendency to evaluate institutional failure in terms of the totalitarian past and inertia psychology. Considerable hopes rely on self-regulation of the market in the light of European values. We do not share this approach and believe that it is necessary to shift the emphasis of research, seeking methodological tools that contribute to solving problems of any systemic institutional changes.

Purpose of the article – to show innovative methodologies institutional matrix and its role in correcting reform policy in the field of institutional change.

Our task was to study the theory of institutional matrices as heuristic methodological tool that can be productive for the scientific explanation of the system of public administration, local government

Summary. Institutional culture should be treated as complex forming habits that stability is the basis of human existence. The rules formulated laws on ground of customary law, which is the formal basis for any institutions. Institutional culture formed gradually through community perception binary archetypes in the search pattern the correct action or behaviour.

Between civilization as a cultural code, cultural and institutional source is a significant difference. Thus, Ukraine is a European state on the basis of cultural and civilization affinity, particularly in terms of the Christian worldview. But the criterion of cultural and institutional factors that determined the material and technological environment, it belongs to another social space with other basic institutions.

Without institutional and cultural component can not understand the peculiarities of institutional reforms in Ukraine, the reasons of efficiency or inefficiency. It creates an institutional culture that we call institutional matrix mind of society, which integrates and stabilize it.

Conclusions and outcomes. State responsible should carefully and thoroughly treat as an institutional policy of public events in the political, economic and ideological spheres. The theory of institutional matrices proposes a new system of performance criteria for institutions and then - a new system of study based on institutional changes necessary balance setting dominant and complementary institutions.